Doğayla Kurulan Öğrenme İlişkisi

Ekolojik Okuryazarlık Bilgi Notu

10. yıl | KODA
Köy Okulları Değişim Ağı

KÖY OKULLARI DEĞİŞİM AĞI DERNEĞİ
Kuruluş tarihi: 5 Aralık 2016

www.kodegisim.org

bilgi@kodegisim.org

Osmanağa Mah. Söğütlüçeşme Cad. Bina
No:56 Altın Çarşı Daire:72 Kadıköy/İstanbul

0216 343 73 43

@kodegisim

Bu içerik ve Köy Okulları Değişim Ağı Derneği'nin yayınladığı tüm eğitim içerikleri Creative Commons Atıf-GayriTicari-AynıLisanslaPaylaş 4.0 Uluslararası Lisansı altında yayınlanmıştır.

Derleyen
Gözde Polatkal

Katkıda Bulunanlar
Emre Ekinci
Mine Karakaya

Yayına Hazırlayan
Menekşe Canatan

Tasarım
Betül Balcı

DOĞAYLA KURULAN ÖĞRENME İLİŞKİSİ

1. Giriş

İnsanların doğayla kurduğu ilişki çağlar boyunca yaşam biçimlerini şekillendirmiştir. Doğadan edinilen bilgi, sonrasında o bilginin gelişimi, değişimi ve dönüşümü ile doğayı da şekillendirmeye başlamıştır. Doğayı gözlemleyerek tarım, tıp, mimari, takvim gibi sistemleri geliştiren insanlık zamanla ormanlara açılmış, nehirleri yönlendirmiş, tohumları ıslah etmiştir. Böylece birbirinden ayrılmaz döngüsel bir ilişki ortaya çıkmıştır. Bu döngüdeki, yani bu karşılıklı etkilenme halindeki denge bozulduğunda sistem geri bildirim verir. İklim değişir, türler göç eder, toprak ve su kaynakları tahrip olur. Dengeyi korumak bu geri bildirimleri okuyabilmeyi ve yanıt verebilmek için o sistemin içinde kalmayı gerektirir. Dengeyi korumak "doğayı korumak"la değil, insanın kendini sistemin bir parçası olarak görmesiyle başlar.

Bu bağlamda ekolojik okuryazarlık yalnızca bir çevre eğitimi kavramı olmanın ötesinde, bireylerin ve toplulukların doğayla sürdürülebilir ve anlamlı ilişkiler kurabilmesini sağlayan temel bir yetkinlik olarak öne çıkmaktadır. Özellikle kırsal bölgelerde yaşayan çocuklar ve gençler için doğa, hem öğrenmenin gerçekleştiği yerdir hem de öğrenmenin konusudur.

KODA'daki eğitim felsefemiz bu avantajı görünür kılmak ve sistemli bir pedagojiye dönüştürmek. Bu bilgi notuyla amacımız, ekolojik okuryazarlık kavramının temellerini ortaya koymak ve kırsal bölgelerdeki eğitim ortamlarında bu anlayışın eğitim pratiğine nasıl dönüşebileceğini göstermek.

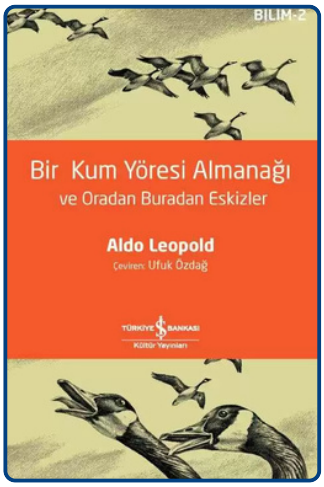
2. Ekolojik Okuryazarlığın Kavramsal Temelleri

2.1 Ekolojik Okuryazarlığın Tanımı

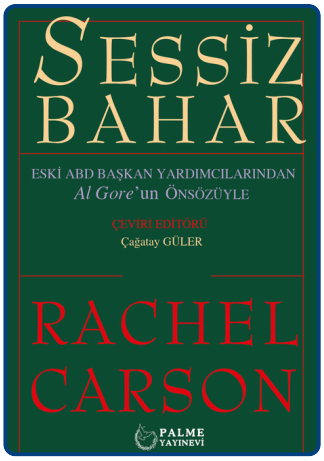
Ekolojik okuryazarlık (İngilizce'de ecological literacy ya da kısaca ecoliteracy) kavramı, fizik ve eğitim felsefecisi Fritjof Capra tarafından geliştirilmiştir. Capra'ya göre ekolojik okuryazarlık, doğal sistemlerin işleyişini anlamak ve bu anlayışı sürdürülebilir insan toplulukları oluşturmak için kullanmak demektir (Capra, 1996). Kavramın özünde, yaşamı destekleyen sistemlerin (ekosistemler, iklim döngüleri, besin zincirleri vb.) işleyiş ilkelerini kavramak ve bu ilkeleri gündelik pratiklere yansıtabilmek yatar. TEMA Vakfı'nın tanımına göre yeryüzünde hayatı mümkün kılan doğal süreçleri anlamaya **ekolojik okuryazarlık**, doğanın ilkelerini ve sınırlarını bilen, doğayla uyumlu yaşamayı ilke edinmiş kişiye **ekolojik okuryazar** denir.

2.2 Ekolojik Okuryazarlığın Öncüleri

Ekolojik eğitimin kuramsal temelleri birbirini besleyen birkaç düşünce geleneğine dayanmaktadır:

Amerikalı ekolog, ormancı ve çevreci Aldo Leopold doğa koruma hareketini etkileyen öncü bir isimdir. 1949'da yayımlanan Bir Kum Yöresi Almanağı adlı eseri insanlar ile yaşadıkları yer arasında sorumlu bir ilişkiyi savunan toprak etiği kavramını ortaya koymaktadır. Leopold'a göre doğa koruma bireyin toplulukla ilişkisini düzenler ve bu topluluğa toprak, su, bitkiler ve hayvanlar da dahildir. Leopold'un yazıları büyük ölçüde bütünlüklü ekosistemlere duyulan estetiğin ve onların sunduğu olanakların değerini kavramaya, çölleşmeye karşı doğayı korumaya ve ekolojik restorasyon potansiyelini ilerletmeye adanmıştır.

Doğa koruma sürecinin en kritik kırılma noktalarından biri deniz biyologu ve doğa yazarı Rachel Carson'ın 1962'de yayımladığı Sessiz Bahar adlı eserdir. Carson, kimyasal böcek ilaçlarının çevre ve insan sağlığı üzerindeki yıkıcı etkilerini kamuoyunun gündemine taşıyarak modern çevreci hareketin fitilini ateşlemiştir.

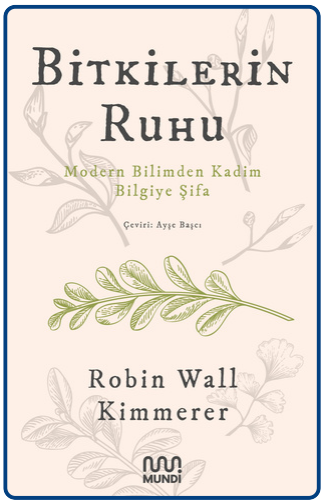
Yoğunluklu olarak çevre bilinci zemininde yeşeren ekolojik okuryazarlık kavramı ve bu kavramın eğitim süreçlerine dahil olması 1990'lı yıllarda gerçekleşmiştir.

1996 yılında Fritjof Capra'nın ve 1992 yılında David Orr'un kitapları ekolojik okuryazarlığı bir eğitim meselesi olarak sistematik biçimde ele alan ilk akademik çalışmalar arasındadır.

Richard Louv (2005), Doğadaki Son Çocuk adlı kitabında çocukların duyularının, yaratıcılıklarının ve öğrenmelerinin sağlıklı gelişebilmesi için doğaya ihtiyaç duyduklarını belirtmiştir. Çocukların doğadan uzaklaşmasını "doğa yoksunluğu bozukluğu" (nature deficit disorder) kavramıyla tartışmış ve bunun yalnızca çevresel değil bilişsel, duygusal ve fiziksel gelişim açısından da ciddi sonuçlar doğurduğunu göstermiştir.

Aynı zamanda bir botanikçi olan Robin Wall Kimmerer (2013), Bitkilerin Ruhu adlı eserinde bilimin analitik bakışını yerli halkların ilişkisel doğa anlayışıyla harmanlayarak ekolojik okuryazarlığın kültürlerarası bir boyut taşıdığını ortaya koymuştur. Kimmerer, bitkilerin ve ekosistemlerin yalnızca inceleme nesnesi değil, öğretici kaynaklar olduğunu savunur.

Doğanın yalnızca bireysel gelişimi değil, toplumsal öğrenmeyi de beslediği fikri ise eğitim kuramının çok daha eski bir kaynağına uzanır. Vygotsky'nin sosyokültürel öğrenme kuramı bu çerçeveyle kesişmektedir. Bilgi, bireyin içinde bulunduğu çevresel ve kültürel bağlamdan soyutlanamaz. Bir diğer deyişle doğa, sosyal öğrenmenin hem mekânı hem de içeriğidir.

2.3 Doğada Öğrenme Pedagojileri

Orman okulları, yer temelli eğitim, sürdürülebilirlik için fen eğitimi gibi pedagojik yaklaşımlar öğrenmeyi sınıf duvarlarının ötesine taşıyarak çocukların doğayla doğrudan ilişki kurmalarını destekler. Bu yaklaşımlarda yakın çevre yalnızca gözlemlenen bir yer değil, keşfetme, soru sorma, problem çözme ve birlikte üretme süreçlerinin aktif bir parçası olarak ele alınır. Orman okulları çocukların açık alanda risk alma, dayanıklılık geliştirme ve bağımsız hareket etme becerilerini güçlendirirken, yer temelli eğitim yaşanılan çevrenin tarihini, ekolojisini, üretim biçimlerini ve kültürel birikimini öğrenme sürecine dahil eder. Sürdürülebilirlik için fen eğitimi ise iklim, enerji, su, atık ve biyoçeşitlilik gibi konuları günlük yaşamla ilişkilendirerek bilimsel düşünme becerilerini geliştirir. Bu yönüyle doğada öğrenme pedagojileri, çocukların yaşadıkları çevreyi daha iyi tanımalarına, çevresel sorunları anlamlandırmalarına ve doğayla sorumlu ilişkiler kurmalarına katkı sunar. Özellikle köylerde ve kırsal mahallelerde bulunan doğal ve kültürel çevre, bu pedagojilerin uygulanması için güçlü ve özgün öğrenme fırsatları barındırmaktadır.

3. Küresel ve Yerel Bağlam

Ekolojik okuryazarlık, uluslararası eğitim ve sürdürülebilirlik politikalarında giderek daha merkezi bir yer edinmektedir. Örneğin UNESCO'nun Sürdürülebilir Kalkınma İçin Eğitim çerçevesi eleştirel düşünme, sistemsel düşünme ve dönüştürücü eylem kapasitelerini ön plana çıkarmaktadır. Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'ndan Hedef 4.7[1] ekolojik okuryazarlık ile doğrudan kesişerek çocukların sürdürülebilir kalkınmayı destekleyen bilgi ve becerilere sahip olmasını hedeflemektedir (BM, 2015).

[1] **Hedef 4.7:** 2030 yılına kadar, sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir yaşam tarzları, insan hakları, cinsiyet eşitliği, barış ve şiddetsizlik kültürü geliştirme, dünya vatandaşlığı, kültürel çeşitlilik ve kültürün sürdürülebilir kalkınmaya katkısı alanlarında eğitim dâhil diğer yöntemler aracılığıyla sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesi için gereken bilgi ve becerilerin tüm öğrenen kişiler tarafından edinilmesini sağlamak.

Finlandiya, Yeni Zelanda ve İsveç gibi ülkeler, ulusal müfredatlarına doğa temelli öğrenme ve ekolojik vatandaşlık kavramlarını sistematik biçimde entegre etmiştir. Finlandiya'nın ulusal müfredatı, özellikle temel eğitim düzeyinde çevre ile etkileşimi disiplinlerarası öğrenmenin ayrılmaz bir parçası olarak tanımlamaktadır.

Ekolojik okuryazarlık eğitim alanının olduğu kadar çocuk hakları alanının da önemli bir başlığıdır. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin yayımladığı İklim Değişikliği Odağında Çocuk Hakları ve Çevre Hakkında 26 No'lu (2023) Genel Yorum'da şu ifadeye yer verilir: "Temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevrede yaşama hem başlı başına bir insan hakkıdır hem de geniş bir yelpazedeki çocuk haklarından tam olarak yararlanılabilmesi için gereklidir. Buna karşın, iklim krizinin sonuçları da dahil olmak üzere çevresel bozulma, özellikle kırılgan durumdaki çocuklar veya iklim değişikliğine yüksek düzeyde maruz kalan bölgelerde yaşayan çocuklar için bu haklardan yararlanmayı olumsuz yönde etkilemektedir." Bu ifade, kırsal bölgelerde büyüyen çocuklar için özellikle belirgin bir anlam taşır. İklim değişikliğine en fazla maruz kalanlar arasında yer alan bu çocuklar, aynı zamanda ekolojik okuryazarlık eğitiminin en güçlü zeminine sahip olanlardır.

Türkiye'de çevre eğitimi, sıfır atık, iklim değişikliği farkındalığı ve okul dışı öğrenme alanları gibi başlıklar artan bir ilgi görmektedir. Yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve eğitimciler tarafından çeşitli uygulamalar geliştirilmektedir. TÜBİTAK destekli araştırmalar, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın eğitim kampanyaları ve TEMA Vakfı'nın okul programları bu süreçte öne çıkanlar arasındadır. Bununla birlikte ekolojik okuryazarlığın yalnızca belirli derslere sıkışmayan, disiplinler arası ve yaşamla bağlantılı bir öğrenme yaklaşımı olarak ele alınması, önümüzdeki dönemin önemli ihtiyaç alanlarından biri olarak öne çıkmaktadır.

Sistematik olarak öğretim programlarına entegre bir ekolojik okuryazarlık anlayışı Türkiye'de henüz olgunlaşma aşamasındadır. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli (2024), bütünsel gelişim, değer eğitimi ve yaşam becerileri ekseninde köklü bir yeniden yapılanmayı hedeflemektedir. Müfredatın temel felsefesinde öne çıkan "iyi insan" ve "iyi vatandaş" yetiştirme ideali ile sürdürülebilirlik okuryazarlığı geliştirme hedefi, eğitim mevzuatını ekolojik okuryazarlık çalışmalarıyla doğrudan ilişkilendiren bir zemin oluşturmaktadır.

Müfredatta yer alan yaşam becerileri, değerler eğitimi ve disiplinlerarası yaklaşım ilkeleri, ekolojik okuryazarlığın entegrasyonu için yapısal bir zemin sunmaktadır. İlköğretim seviyesinde hayat bilgisi dersleri, yerel tarih, coğrafya ve toplum incelemeleri, çevresel değişimlerin ve insan-doğa ilişkisinin kuşaklar arası anlatısına zemin hazırlayabilir. Türkçe derslerinde doğa yazarlığı, gözlem defteri tutma ve çevre temelli yaratıcı yazma etkinlikleri hem dil becerilerini hem de ekolojik farkındalığı besleyebilir. Matematik derslerinde ise tarımsal ölçüm, su kullanımı ve hava sıcaklıklarının ani değişimleri gibi gerçek hayatla örtüşen problemler soyut kavramları somutlaştırabilir.

4. Köy Okullarında Ekolojik Okuryazarlık

Köylerde nüfusun azalmasıyla birlikte köy okulları günden güne daha kırılgan bir yapıya bürünmeye başlamıştır. Oysa bu kırılganlığın gölgesinde, kentsel eğitim ortamlarının kolayca erişemeyeceği bir öğrenme zenginliği sessizce varlığını sürdürmektedir. Köy okulları ekolojik okuryazarlığın desteklenmesi açısından kentsel şartlarda elde edilmesi güç, özgün koşullara sahiptir. Köyler tarımsal geçim kültürü ve doğal kaynakların yakınlığı açısından önemli bir potansiyel barındırmakla birlikte Türkiye'de bu potansiyel henüz pedagojik bir yapıya kavuşturulamamıştır.

Köy okullarının öğrenme zenginlikleri:

Doğayla iç içe ortam: Tarım arazileri, dereler, mevsimsel değişimler ve biyoçeşitlilik köylerdeki çocukların gündelik yaşamının ayrılmaz parçasıdır.
Geleneksel bilgi aktarımı: Yerel topluluğun taşıdığı tarımsal, bitkisel ve meteorolojik bilgi birikimi, okul dışı öğrenmenin güçlü bir kaynağını oluşturmaktadır. Ebeveynlerin, köylülerin ve yerel ustaların eğitim sürecine katılımı, deneyimsel öğrenmeyi zenginleştiren bir ortam yaratabilir.
Yönetilebilir sınıf mevcudu: Köy okullarının görece küçük ölçeği, öğrenci merkezli ve doğa temelli uygulamalar için elverişli bir zemin sunmaktadır.
Dönüştürülebilir okul bahçesi: Köy okullarının bahçeleri okul saatlerinin dışında da çocuklar tarafından kullanılan bir sosyalleşme alanıdır. Bahçelerin gözlem istasyonlarına ve kompost merkezlerine dönüştürülmesi hızlıca yapılabilir.
İmece ve yardımlaşma kültürü: Komşu köy okulları arasındaki coğrafi ve kültürel yakınlık, ortak arazi çalışmaları ve öğrenci değişimleri için doğal bir zemin oluşturabilir.

Köy okulları için ilham verici örnekler:

Okulda Kompost Yapımı
Okul bahçesinde oluşturabileceğiniz bir kompost köşesi, birden fazla dersin kesişim noktası olabilecek bir öğrenme merkezine dönüşebilir. Mutfak atıklarının toprağa nasıl döndüğünü gözlemleyen çocuklar, aynı anda ayrışma süreçlerini, besin döngüsünü ve sorumlu tüketimi somut olarak deneyimler. Üstelik kompost yalnızca bir fen konusu değildir. Haftalık bakım rutini ile sorumluluk, ortaklaşa çalışmayla iş birliği, sonuçları takip etmeyle veri okuryazarlığı ve dönüşüme şahitlikle birlikte sabır geliştirir. Köylerdeki yetişkinlerin de bu bilgiyle aşina olduğu bir bağlamda kompost, okulun köyle kurabileceği en doğal köprülerden biridir.

Fotoğraflar: Tuzburgazı Köyü İlkokulu - Söke/Aydın

Okul Bahçesindeki Komşularımız

Okul bahçesinde bilinçli gözlemle yapılandırılmış bir ders saati geçirmek, çoğu zaman sandığımızdan daha kalabalık bir dünyayı gözler önüne serer. Taşın altındaki böcek, çitin dibindeki yabani ot, çatının kenarına yuva kurmuş kuşlar... Çocuklar komşularını fark edip adlandırdıkça ve neden orada olduklarını sorguladıkça gözlem, sınıflandırma ve ekolojik ilişkileri okuma becerilerini, yaşadıkları yerle bağ kurarak ve tekrar eden deneyimler yoluyla, kitaplarla sınırlı kalmadan geliştirirler.

Köy okullarında bu çalışma daha derinlikli ele alınabilir. Ders saatinin ardından sorulacak "Yetişkinler o böceği tanıyor mu? Yöredeki adı ne? Bir hikâyesi var mı?" gibi sorular, nesiller arası bilginin sınıfa taşındığı ve çocuğun bilginin hem üreticisi hem de taşıyıcısı hâline geldiği öğrenme deneyimlerine alan açar.

Fotoğraf: Akçakale/Şanlıurfa

Açık Hava Sınıfı

Bir açık hava sınıfı oluşturmak için bir ağacın gölgesi, düzleştirilmiş bir toprak alan ya da ağaç kütüklerinden oluşturulmuş bir oturma düzeni yeterlidir. Asıl olan, çocuklarla öğrenmenin dört duvarın dışında da gerçekleşebileceğine dair alışkanlığı ve güveni inşa etmektir. Dışarıda ders yapmak çocuğun dikkatini dağıtmaz aksine, rüzgârın yönünü, güneşin açısını ya da toprağın nemini hissederek öğrenen bir çocuk, soyut kavramları bedensel bir deneyime bağlar ve bu bağ çok daha kalıcıdır. Köy okullarında açık hava sınıfı aynı zamanda sembolik bir anlam taşır: Aynı ağacın altında hem ders yapan hem de mola veren çocuklar o mekânla gündelik ve tekrarlayan bir ilişki kurarlar. Böylece bir yeri gerçekten tanımak, orayla ilişkilenmeyi öğrenmek, çoğu zaman tam da bu tür sıradan tekrarlala başlar.

Fotoğraf: Konacık Kışlaçayı İlkokulu - Arsuz/Hatay

Fotoğraf: Kumkurdu Anaokulu - Güzelbahçe / İzmir

Duyusal Oyun Alanları

Taşlar, odun parçaları, sarı yapraklar, çamur, saman, kozalaklar... Köyde çevreye bakıldığında oyun alanının malzemesi zaten oradadır! Yapılması gereken bu malzemeleri davetkâr bir düzene sokmaktır. Farklı dokuları, ağırlıkları ve kokuları olan bu doğal malzemelerle kurulan duyusal alan, çocuğun bedenini ve zihnini aynı anda harekete geçirir: Bir şeyi taşımak, dengelemek, sıralamak ya da sadece elinde tutup hissetmek, özellikle küçük yaşlarda bilişsel ve motor gelişime katkı sağlar. Bu alanları oluştururken köyde artık kullanılmayan, güvenli atıklar da dönüştürerek oyun alanı zenginleştirilebilir.

Fotoğraf: Konacık Kışlaçayı İlkokulu - Arsuz/Hatay

Fotoğraf: Konaklı Köyü İlkokulu - Artuklu/Mardin

Keşif İstasyonları

Okul bahçesine yerleştirilebilecek bir tohum gözlem noktası, bir yağmur suyu ölçer, bir toprak rengi karşılaştırma köşesi veya bir hayvan izleri takip alanı çocukları pasif dinleyiciden aktif birer araştırmacıya dönüştürebilir. Köy okullarında keşif istasyonları ayrıca mevsimlere göre dönüşen, canlı ve sürekli güncellenen bir yapıya bürünebilir. İlkbaharda çimlenen tohumların, yazın kuruyan derenin, sonbaharda dökülen yaprakların takibini yapan çocuklar yıl boyunca aynı mekânı farklı gözlerle okumayı öğrenir. Bu döngüsel takip ve gözlem ekolojik okuryazarlığın temel taşlarından birini oluşturur.

Fotoğraf: Kuş Ağacı İlkokulu - Nilüfer/Bursa

Fotoğraf: Konaklı Köyü İlkokulu - Artuklu/Mardin

5. Sonuç

Köy okullarının mevcut zorlukları bir gerçektir. Bu gerçeklik köylerin sunduğu pedagojik zenginliği azaltmaz. Tarım takvimiyle örülü bir gündelik yaşam, kuşakların biriktirdiği yerel bilgi ve doğayla iç içe geçmiş bir okul bahçesi herhangi bir eğitim programının sonradan kazandırmaya çalıştığı şeylerdir. Köy okullarında bunların hepsi zaten oradadır. Yapılması gereken onları görmek ve öğrenmenin merkezine taşımaktır.

Ekolojik okuryazarlık, eğitim süreçlerinde çocuklarda geliştirilmesi hedeflenen bir beceri olduğu kadar bir toplumsal dönüşüm aracıdır. Köy okulları bu dönüşümün öncü mekânları olma potansiyelini taşımaktadır. Doğa, arada sırada geziye gidilen bir yer değil öğrenmenin kendisidir. Bilgi toprağın, suyun, mevsimlerin ve kuşaktan kuşağa aktarılan deneyimlerin içinde inşa edilir. Köy okulları, tam da bu inşa için gereken zemini doğal olarak barındırmaktadır.

Kaynakça

Birleşmiş Milletler. (2015). Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ve Göstergeleri. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.

Capra, F. (1996). The Web of Life: A New Scientific Understanding of Living Systems. Anchor Books.

E-TEMA Ortaokul ve Lise TEMA Eğitim Portalı. Erişim tarihi: 15 Nisan 2026, https://e-tema.org/ortaokul-lisetema/?/ekoloji/index/yeryuzu-egitimi

Kimmerer, R. W. (2013). Braiding Sweetgrass: Indigenous Wisdom, Scientific Knowledge and the Teachings of Plants. Milkweed Editions.

Leopold, A. (2013) Bir Kum Yöresi Almanağı. İş Kültür Yayınları.

Louv, R. (2005). Last Child in the Woods: Saving Our Children from Nature-Deficit Disorder. Algonquin Books.

Orr, D. W. (1992). Ecological Literacy: Education and the Transition to a Postmodern World. SUNY Press.

Sobel, D. (2004). Yer Temelli Eğitim: Okulu ve Yaşadığımız Çevreyi Birleştirmek. Yeni İnsan Yayınevi.

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. (2024). Okuryazarlık becerileri: Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli. 4 Nisan 2026 tarihinde erişildi. https://tymm.meb.gov.tr/beceriler/okuryazarlik-becerileri

UNESCO. (2020). Education for Sustainable Development: A Roadmap. Paris: UNESCO.